

מנהגי ארם צובה

עשרת ימי תשובה שבת תשובה ויום נורא

ימים נוראים¹

סליחות ערב ראש השנה וערב יוה"כ

שליח צבור

ע"י לעיל שמו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה היה ש"ץ בסליחות בער"ה ועיוה"כ (ושכך הקפידו בזמן האחרון בחלב שת"ח יהיה ש"ץ בסליחות בימים אלו).

מקאם חג'אז

בערב ר"ה ויוה"כ בסליחות מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה אמר לעשות מקאם חג'אז². וכמובן שדברים אלו הם באופן כללי אבל לענין מעשה דברים אלו נמסרו למזמרים המלומדים הבקיאים במסורת ובזמרה³.

שליח צבור בימים נוראים

כתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל⁴:

"כתב הברכ"⁵ נוהגים בארץ הצבי ובארצות המערב דייני קרתא העומדים על מדין המה עולים לתיבה לשרת בקדש בימי"ן⁶ הללו ונכון וישר המנהג הזה, וכן נוהגים בארצנו ארץ זבת חלב, ונאירנא כד הוינא טליא כמה פעמים ראיתי את הרב הגדול בעהמח"ב יושב

¹ בפרק זה יובאו בעז"ה דברים ששייכים לכל הימים הנוראים (לר"ה וליוה"כ ולעשי"ת).

² החזן ר' שאול צאיג הי"ו שכך אמר לו, וכן סיפר לי החזן ר' יצחק צאיג הי"ו שפעם עשה מקאם נהווה ביום שישי ערב יוה"כ והחכם ע"ה אמר לו שצריך לעשות חג'אז בגלל ערב יוה"כ.

³ כך לימדני אתסאד' דניאל בינכר דוויך הי"ו.

⁴ בית דין [דיני שליח צבור לימים נוראים או' כג דף ז ע"א].

⁵ לא מצאתי דברים אלו בחיד"א. (וע"י בברכי יוסף [סי' נג או' ג] וז"ל: "יבחרו הטוב שבציבור וכו'. כך היו נוהגים בארץ הצבי ובערי מערב שהשליח ציבור היה אחד מרבני העיר וספרי מוסר מלאים מפיקים זקוקין דנורא על דבר חזני זמנם" ואם זה מקורו צ"ע דכאן משמע דאינו דוקא בימים נוראים ויש לחפש עוד).

⁶ תרתי משמע "ימים", ור"ת ימים נוראים.

אהלים מהר"ר אברהם ענתיבי צוק"ל וזיע"א שהיה ן' ק' שנים⁷ ותוארו כמלאך אלהים והיה עומד ומשרת כמלה"ש⁸ וסעיד וסמיך הוי לן מזוה"ק סי' ויקרא דח"י ע"א ויע"ש"ש⁹.

ואכן מו"ר חכם משה מזרחי זצ"ל היה חזן בימים נוראים, בראש השנה וכיפור¹⁰. וכן מו"ר חכם יצחק שחיבר זצ"ל היה חזן במוסף בראש השנה ויום כפור¹¹ (וכן עיי' ברועה נאמן¹²).

נוסחאות התפילה בר"ה עשי"ת ויוה"כ

"או"א מלוך על כל העולם" לפני פרשת העקדה בשחרית

כתב בדרך אר"ץ¹³:

"מראש השנה ועד יום כיפור, כולל עשרת ימי תשובה, לאחר 'ותתפלל חנה' נוהגים בארם צובה לומר 'אלוקינו ואלקי אבותינו מלוך על כל העולם' עד 'כי אתה אלוקים אמת' [מתוך תפילת העמידה של הימים הנוראים] (הרב צדקה הרארי וח' אדמון כהן הנ"ל)".

פסוק "ושחט אותו" בר"ה ויוה"כ

בתפילת שחרית אחר פרשת העקדה מובא בכמה סדורים לומר פסוק "ושחט אותו"¹⁴.

⁷ בן מאה שנים. אולם עיי' בלקדושים אשר באר"ץ [מהדרו' ג' תשס"ט או' תצח עמ' 257-258] שנולד בשנת תקכ"ב ונלב"ע בשנת תרי"ח, וכן עיי' בלא"ב [מהדרו"ק עמ' ט] שהו' חלקים מההספד שנשא עליו מהר"ח פאלאג'י זצ"ל ובין הדברים כתוב: "וזה קרוב לארבעים שנה שהיה ראש על אר"ץ רבה וזכה לזקנה יותר מתשעים שנה".
⁸ כמלאכי השרת.

⁹ וכן עיי' בקונטרס הכין עזרא (הררי רפול) [עמ' קנז] מחכם אברהם הררי רפול זצ"ל שכתב על מהרש"ל בעל הבית דינו של שלמה: "היה נוהג לעבור לפני התיבה בימים הנוראים כנהוג באר"ץ שהרב הראשי הוא מתפלל כש"צ... וע"ש מה שסיפר. וכן עיי' בדברי יוסף (אירגאס) [ריש סי' א].

¹⁰ כך סיפר לי הג"ר יצחק טוויל שליט"א. וכן עיי' בדרך אר"ץ [עמ' קיג] שהביא דברי הג"ר אברהם חמוי זצ"ל וכתב ע"ז: "וכן נהגו בחלב עד התקופה האחרונה, כן שמעתי מפי ח' מרדכי כבאסו נ"י. אך היום בחלב כבר אין רבנים המתאימים להיות חזנים, ועכ"פ החזן שם גם היום נחשב לתלמיד חכם, ר' חיים דאיה נ"י".

¹¹ כך סיפר לי החזן אברהם כפיף הי"ו.

¹² סי' קמה או' א סעי' א. וע"ש סעי' ב-ג.

¹³ עמ' רכא.

¹⁴ תפילת החדש, בית עובד, בית הבחירה [דף קעג ע"א] ועולת השחר (וכן עיי' לרבי אברהם חמוי זצ"ל בס' ימלט נפשו סי' יא או' ח) וכן הובא בסדר סליחות למו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה שיש נוהגים לאומרו, וכן הביאו דודי היקר דוד (Duby) סתהון דבאח הי"ו במחזורים של ר"ה ויוה"כ, אבל בכני ציון לא הובא. ואמר לי החזן אברהם כפיף הי"ו שלפנים היו אומרים אותו בראש השנה ויום כפור בלבד אבל אחר זמן נהגו לאומרו כל השנה.

אמירת "זכרנו לחיים" ע"י הקהל

בחזרת הש"ץ המנהג פשוט אצל ק"ק יוצאי אר"ץ בארגנטינה שכשמגיע החזן ל"באהבה" אומרים הקהל "זכרנו לחיים..." בקול רם ואחריהם אומרו החזן¹⁵.

מי כמוך אב הרחמן

בעשרת ימי תשובה שמוסיפים "מי כמוך אב הרחמן" בימי קדם נהגו בק"ק יסוד הדת יע"א לומר "אב הרחמן" בכל התפילות, גם במנחה של שבת שובה, מנחה של כיפור, ונעילה. חוץ ממוסף של ראש השנה, שבת שובה, ויום כפור שנהגו לומר "אב הרחמים"¹⁶.

על יד ישעיהו נביאך

במחזור ארם צובה נוסח הקדושה של שחרית הוא כך¹⁷: "נקדישך... וכן כתוב על יד ישעיהו נביאך (הכ"ף בשוא נח) וקרא זה אל זה ואמר קדוש...". ובמוסף כתוב¹⁸: "כתר ויקר יתנו... וכן כתוב על יד ישעיהו נביאך וקרא...". וכ"כ בסדור ארם צובה כת"י אוקספורד¹⁹: "נקדישך ונעריצך... וכן כתוב על יד ישעיהו נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש..."²⁰. וכן כתוב בדרך אר"ץ²¹ בשם ח' אדמון כהן ז"ל שבכתר של מוסף ונעילה של יוה"כ אומרים "כדבר האמור על יד ישעיהו נביאך"²².

והמנהג בק"ק יסוד הדת יע"א ב"כתר" של ראש השנה ויום כיפור אומרים 'על יד ישעיהו נביאך' (הכ"ף נקודה בקמץ)²³.

¹⁵ וכן עי' בשו"ת דברי יוסף (אירגאס) [סוס"א] שכן היה מנהג ליורנו.

¹⁶ החזן אברהם כפיף הי"ו.

¹⁷ שנת רפ"ז [דף מג ע"ב (חול) קז ע"א (שבת) ריח ע"א (פסח)].

¹⁸ דף קיו ע"א רל ע"א רפ ע"א תקג ע"א תרז ע"א תרכ"א ע"ב תרס"א ע"א.

¹⁹ לא מוזכר בפירוש שזה מארם צובה אבל כך הסיק נ' וידר [Essays on Saadya עמ' 272] על פי השוואתו עם סדור ארם צובה (שני מהדורות) שהיה אצל דוד סולימאן ששון ז"ל.

²⁰ ועי' בסדור ארם צובה כת"י שנת אתשכ"א לשטרות (1721) [מספריית היוניון קולג' בסינסיטי, וזה לשון הכת"י בסופו: "שבת שנת אתשכ"א לשטרות במדינת צובה דעל נהר קוקיון מותבה... אברהם בר שלמה בר אברהם נ"ע... הו' בתגים ח"ב עמ' 111] "נקדישך... על יד ישעיהו נביאך וקרא..." [תגים שם עמ' 114].

²¹ עמ' קצז.

²² ולא מצאתי במקורות מחוץ לארם צובה שיהיה להם נוסח זה, וכנראה שזה נוסח מקורי מארם צובה. (בבית דין חמוי דף קלה ע"א כתוב: "כדבר האמור על יד נביאך" וכ"ה בבית מנוחה, תפלת החדש, בני ציון, סדור הרש"ש הנדפס [ח"ד דף קט ע"ב] ובמחזור לראש השנה ויוה"כ (עציץ)).

²³ החזן אברהם כפיף הי"ו (וכ"ה במחזורים לראש השנה וכפור שהו"ל דודי היקר דוד (Duby) סתהון דבאח הי"ו). וכן אמר לי ד"ר נסים טוויל הי"ו שאומרים "על יד ישעיהו נביאך".

מאריכים ב"איה"

בחלב היו מאריכים הרבה ב"איה" בר"ה וביוה"כ²⁴.

"המלך הקדוש"

כתב מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה שבחתימת ברכת "אתה קדוש" אומרים "המלך הקדוש" ואם טעה או שהוא מסופק חייב לחזור לתחילת העמידה²⁵.

טעה הש"ץ ואמר "האל הקדוש"

אם טעה החזן ואמר האל הקדוש צריך לחזור מהתחלה עם הקדושה ג"כ²⁶.

"המלך הקדוש" בברכת "מעין שבע"

כתב מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה בקיצור הלכות לחגים²⁷ שבברכת מעין שבע אומר "המלך הקדוש" במקום "האל הקדוש", ואם טעה ואמר "האל הקדוש" אם כבר סיים הברכה לא צריך לחזור²⁸.

²⁴ הג"ר יצחק טוויל שליט"א.

והנה כתוב בשער הכונות [דף ק ע"ב]: "... זה מצאתי בספר המחזור בליל יוה"כ של מורי ז"ל כמנהג אשכנזים כתוב בחוץ קודם תפלת אלול ויוד ימי תשובה... גם זה מצאתי בחזרת מוסף ש"ץ ביוה"כ כתוב מבחו' מכנגד איה מקום כבודו עשוי סימן על תיבת איה כזה, ומבחוץ כתוב ז"ל יר"מ אבינו שבשמים שתמלא את שאלתי ובקשתי כו' ולא מצאתי יותר מאלו התי' הנזכר פה ובמחזור שלו אחר מצאתי כת"י עצמו שמסיים בנוסח זה שתמלא את שאלתי ובקשתי בשם... גם זה מצאתי בספר המחזור של מורי ז"ל ממנהג אשכנזי בתפ"י יום הכפורים וז"ל ביוה"כ בשעה שהש"ץ אומר איה מקום כבודו ישאל א' מג' שאלות שירצה לשאול... ונלע"ד פירושו שישאל שיתנו לו א' מג' שאלות שירצה לשאול ולא יותר ובהכרח יענו ויתנו לו א' מהם... ולא ידעתי אם זה כתבו מורי ז"ל בתחילת ימיו אשר עדיין לא נכנס בפרדס החכמה אלא העתיק זה מספרים אחרים ולזה דעתי נוטה".

וכתוב בפרי עץ חיים [שער ראש השנה פ"ז דף קלח ע"ד]: "מ"כ בסידור של מורי ז"ל שישאל אדם בר"ה ויה"כ במוסף באי"ה מקום כבודו כשיאמ' הש"ץ לבקש א' מג' דברים או עושר מופלג לעבודתך או בניס צדיקים וחכמים או השגת רוח הקודש ויאמר יר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתמלא בקשתי בשם י"ה בנקוד ה' בשורוק ה' בקמץ ניקודו גי' מ"ו ואלו ב' אותיו י"ה הם מאי"ה מקום וכו' בקובץ ה' בקמץ אח"כ מ"כ שם כ"ד שמו' של כ"ד ספרי' כנ"ל בשבעו' ונ"ל חיים שצריך לכוון בהם ג"כ".

ובנגיד ומצוה [ח"א עמ' קצג במהדר' שובי נפשי]: "מורי ז"ל כתב בסידור שלו של התפילה שישאל אדם בראש השנה במוסף ביום ראשון ובמוסף דיום הפורים באי"ה מקום, שישאל אחד משלשה דברים, או שיתן לו עושר מופלג לעבודתו, או בניס צדיקים וחכמים או שישג רוח הקודש, וכך יאמר יר"מ ה' או"א שבשמים שתמלא שאלתי ובקשתי בשם... ואז ישאל אחד משלשה דברים הנזכרים, ואלו השני אותיות י"ה הם מאי"ה מקום כבודו".

וכן במשנת חסידים [מסכת ראש השנה פ"ט ה"א-ב ומסכת יומא פ"ו ה"ב]. ובקדוש בציון (מוצפי) עמ' שנו (וכן עי' בשופר בצין עמ' שיג-שטו) כ': "ושמעתי ממור אבי ז"ל שאין לומר התפילה הזאת בפירוש אלא במחשבה, ומה שכתב בשער הכונות יבקש היינו במחשבתו... וע"ש שהביא ראיות שלשון 'שאלה' ו'בקשה' שייך גם במחשבה וכן ראיות שיש להקפיד שלא להפסיק בידבור בין 'קדוש' ל'ברוך'".

אולם צ"ע כי בפע"ח כתוב: "ויאמר יר"מ...". ועוד חזון למועד. ושאלתי את הגר"מ חדיד שליט"א (מח"ס מערכי לב) על זה וכן שאלתי ממנו האם זה לכל אדם או רק למי שבא בסוד ה' והפנה אותי למה שכתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל בס' בית דין [דף קלה ע"א] בכתר של תפילת מוסף דראש השנה, וז"ל: "כשיגיע שליח צבור לתיבת איה יאמר כל אדם: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו

אלהינו שבשמים שתמלא שאלתי ובקשתי בשם י"ה (מנוקד בשוא וקמץ) וישאל אחד משלשה דברים אלו או עושר מופלג לעבודתך, או בניס חכמים, או להשיג רוח הקדש: ואחר שאלתו יאמר אנא בכח וכו' ואחר כך יאמר: בשמך שדי ה' צבאות שתעשה שאלתי ובקשתי: והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

²⁵ קיצור הלכות לחגים עמ' 33. והו' ברועה נאמן סי' קמה או' ב סעי' א.

²⁶ קיצור הלכות לחגים עמ' 34-33. והו' ברועה נאמן שם.

²⁷ עמ' 34.

²⁸ וכן עי' ברועה נאמן סי' קמה או' ב סעי' ג ובאו' ז סעי' ד.

עושה השלום

בעשי"ת (כולל ר"ה ויוה"כ) אומרים עושה "השלום", בעמידה²⁹ ובקדיש תתקבל (ולא בשאר הקדישים)³⁰. אולם בקדיש תתקבל של ערבית לא אומרים (אף בר"ה ויוה"כ)³¹.

נוסח "אבינו מלכנו"

"אבינו מלכנו חטאנו לפניך" ולא מוסיפים "רחם עלינו"³².

"חדש עלינו שנה טובה"³³ ולא אומרים "ומבורכת".

המנהג לומר "אבינו מלכנו... ומשחית ומגפה ושטן ויצר הרע וחולאים רעים מבני בריתך"³⁴.

אחר "אבינו מלכנו כתבנו בספר מזונות ופרנסה טובה" אומרים יהי רצון של הפרנסה³⁵. וזה הנוסח שנהגו לומר בק"ק יסוד הדת יע"א:

"יה"ר מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לנו ולבני ביתנו ולכל הסומכים על שלחנו היום ובכל יום ויום מזונותינו ומזונותיהם בכבוד בזכות שמך הגדול והקדוש (דיקרנוסא) הממונה על הפרנסה"³⁶.

לא נוהגים לומר "אבינו מלכנו חננו ועננו"³⁷.

אמירת י"ג מידות בפתיחת ההיכל בראש השנה ויום כפור

גבי אמירת י"ג מידות י"א שמנהג אר"ץ לאומרים (וכן המנהג בק"ק יסוד הדת יע"א) וי"א שהמנהג שלא לאומרים³⁸.

²⁹ החזן אברהם כפיף הי"ו.

³⁰ החזן אברהם כפיף הי"ו והאסתאד' דניאל בינכר דוויך הי"ו. וברועה נאמן [סי' קמה או' ז סעי' ה] הביא דברי כה"ח שבעשי"ת שרק בקדיש שאחר העמידה אומרים "השלום" [וכן להלן או' ז סעי' ו].

³¹ החזן אברהם כפיף הי"ו.

³² החזן אברהם כפיף הי"ו וכ"ה בבית עובד בית הכפורת תפלת החדש ובני ציון. (ובר"ה לא אומרים אותו כלל).

³³ החזן אברהם כפיף הי"ו וכ"ה בבית עובד בית הכפורת תפלת החדש בני ציון ומחזור לראש השנה (עציץ).

³⁴ החזן אברהם כפיף הי"ו וכ"ה בבני ציון וע"ע בבית עובד בית הכפורת תפלת החדש מחזור לראש השנה (עציץ) שכ' ומשחית ומגפה מבני בריתך.

³⁵ החזן אברהם כפיף הי"ו (לעומת זה האסתאד' דניאל בינכר דוויך הי"ו אמר לי שלא שמע שאומרים את זה בקול, רק במחשבה) וכ"ה בבית מנוחה (אשכנזי) דף י ע"א בית הכפורת בית אל דף קל ע"ב סידור סדר עולת תמיד (כפי שהו' בדרך אר"ץ בסוה"ס) וכן הובא היהי רצון בסידור הרש"ש ח"ב דף קיח ע"א אלא ששם הנוסח הוא שונה משאר הסידורים ע"ש

³⁶ החזן אברהם כפיף הי"ו וזה כמו הנוסח שבסדר עולת תמיד, אלא ששם כתוב "מזונותי" בלשון יחיד ואנו אומרים "מזונותינו" בלשון רבים (ועי' בשאר הסידורים שיש קצת הבדלים בנוסח)

³⁷ החזן אברהם כפיף הי"ו וכן ליתא בבית עובד בית הכפורת תפלת החדש בני ציון ומחזור לראש השנה (עציץ)

³⁸ בס' דרך אר"ץ [עמ' קטו] כתב בשם גידולי האר"ץ (משם גדולי האר"ץ ראה לעיל הע' שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת). גבי אמירת י"ג מידות ופסוק "לעולם ה' דברך... י"ב פעמים שאין אומרים אותם כלל בחלב, וכן אמר מר מוריס ערקנג' הי"ו בשיעור על מנהגי אר"ץ בר"ה שכן אמר רבי יצחק זעפראני שליט"א לר' אברהם עדס

השכבות בראש השנה ויום כפור לבני משפחת אלטראס זצ"ל

כתב מוה"ר משה סתהון זצ"ל בספרו קהלת משה³⁹:

"ב"ה. להיות שמעלת איש החסד והרחמים השר וגדול ליאודים אוהב חסד ומרבה להטיב ראש מנהיגי עדת ישראל בעיר תהלה מרסיליא יע"א כמהר"ר סי' סי'⁴⁰ יצחק אלטראס הי"ו התנדב מכיסו ומממונו מנה הראויה להתכבד, גם השתדל בכל עז זכה וזכה ויביא לנו מאחינו בני ישראל הגבירים המפורסמים בצרפת נדבה הגונה כמבואר בפנים הספר בדרוש בית הכנסת דף קנ"ג ע"ב על כן עשינו לו הסכמה זאת הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו זכרון לדור אחרון:

מודעת זאת בכל הארץ בית הכנסת המהוללה המפורסמה בכל גלילות ישראל אשר פה אר"ץ יע"א היא בנויה ומשוכללת בימי בית שני כנודע וכעת על ידי סיבת הסיבות נתן בלב קהל עדתינו הי"ו לחקור מוסדי אר"ץ ועל ידי זה נגלה יסודו שיש מקומות מרוב אורך השנים מוט התמוטט היסוד וכמעט עומדים על אבני בהו ותלי"ת שהאיר את עיניהם וגלו נסתריו זלוה הוכרחו להפיל קיר נטוי אורכו שלשים אמות וגובהו עשרים אמות וכולו אבנים גדולות אך ורק היסוד נופל. וידוע אחרי בית הכנסת המפוארה הנז' יש בית המדרש חרב ושמם וגם יש מדרש לתנוקות של בית רבן נוטה ליפול ולזה הסכימו הק"ק הי"ו להגדיל כבוד הבית להכניס הבית המדרש ומדרש תשב"ר הנז' לכללות בית הכנסת הנז'

שליט"א שמנהג חלב שלא אומרים י"ג מידות בר"ה ויוה"כ ושכן אמר הג"ר יצחק טוויל שליט"א ושכן העיד מר חיים שעיו הי"ו, שבברזיל בשנת 1961 נוסד ביה"כ של קהל יוצאי אר"ץ והיום הראשון שהתפללו היה בראש השנה והחזן התחיל לומר י"ג מידות ומו"ר ועט"ר חכם יצחק דיין זצ"ל מיד הפסיקו ואמר שזה לא מנהגנו, שאנו לא אומרים י"ג מידות [כ"ז אמר מר מוריס הי"ו בשיעור מיום 16-9-2017 דקה 20 והלאה] (מה שאמר שבדרך אר"ץ כתב מנהג זה ע"פ רשימת המנהגים של מו"ר חכם שלמה זעפראני זצ"ל שממה שלא הזכיר מנהג זה מבואר שלא נהגו בזה, יש להעיר שהמעייין בדרך אר"ץ יראה שמקורו מ"גידולי האר"ץ" וכמו שכתב בעמ' קטז שהדברים שכתב בסוגריים מקורם מהם ודוק).

לעומת זה בק"ק יסוד הדת יע"א אמרו י"ג מידות בר"ה ויוה"כ בהוצאת ס"ת ו"לעולם ה'... (אבל בשאר י"ט לא אמרו) וכן אמר לי החזן אברהם כפיף הי"ו. וכן אמר מוריס ערקנג' הי"ו [בשיעור הנז'] שהג"ר יוסף שעיו זצ"ל כתב שהמנהג לומר י"ג מידות ושכן נראה במכתב מרבי צאדק הררי זצ"ל לסאם קטן ע"ה. שו"ר שכ"ה ברשימת מנהגי אר"ץ כת"י מהג"ר יוסף שעיו זצ"ל (הבאתי לשונו בהמשך) שבראש השנה נהגו לומר י"ג מידות ג"פ, לעולם ה' י"ב פעמים ויה"ר שכתוב במחזוריים ע"ש.

וסיפר לי המוהל המוסמך ר' מרדכי ששון שליט"א מח"ס תורת הברית שהג"ר יעקב עדס זצ"ל (מח"ס חדות יעקב) היה אומר י"ג מידות בראש השנה ברגש גדול.

ועי' בשו"ת וישב היס (הלל) [ח"ב סי' יא]. וכן עי' בס' בכל יום אברכך עמ' 7 שכתב שמנהגם לומר י"ג מידות (ג"פ).

³⁹ בסוה"ס [דף רצט ע"ב ש ע"א מהדו' שנת ה'תרל"ג].

⁴⁰ בספר כתוב פעמיים "סי" (וכן בהמשך), ואולי זה ט"ס.

והוסיפו על עיקר בית הכנסת הנז' שלשים אמות אורך ועשרים אמות רוחב והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה כי לה' אלהים.

ותלי"ת התחילו בבנין וה' יעזרנו לכבוד שמו לפאר בית מקדשו. ויהי בהשמע פתגמא דנא אל הדרת מעלת איש החסד והרחמים בעל שם טוב המפורסם בכל גלילות ישראל רב להושיע ומרבה להטיב שמו נודע בשערים השר וגדול ליאודים כמהר"ר סי' סי' יצחק אלטראס הי"ו ירום הודו ותנשא מלכותו לעד לעולם אמן. התנדב לבית אלהים בשמחה ובטוב לבב ה' יגדיל שמו ויאריך ימים על ממלכתו.

ואנן בדידן בהסכמ'ה עלינו הסכמה חמורה בכל תוקף וחייבנו עצמנו אנו וזרענו ועל דורות הבאים אחרינו כל ימי עולם עד ביאת הגואל מידי שנה בשנה בכל יום ראש השנה ויום כפור המבורך חייבים לעשות השכבה על נפש צדיק סי' אהרן אלטראס ולעלוי נשמת סי' משה אלטראס ועל נשמת הגברת סי' דינה אלטראס ועל נפש בתה האשה הגברת סי' שרה אלטראס ועל נפש הגברת הבת הבתולה סי' אסתר אלטראס תהי נפשם צרורה בצרור החיים אמן.

ועוד תנאי מפורש חייבנו עצמנו בהסכמה חמורה עלינו ועל זרענו ועל זרע זרעינו ועל כל דורות הבאים אחרינו כל ימי עולם שאחר אורך ימים ושנים דשנים ורעננים כשיתבקש בישיבה של מעלה הדרת מעלת השר סי' יצחק אלטראס בן סי' עזרא אלטראס ה' יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים אזי חייבים אנחנו וזרענו וזרע ושנותיו בנעימים אזי חייבים אנחנו וזרענו וזרע כל ימי עולם לעשות השכבה לעלוי נשמתו ביום ר"ה וכפור מבורך כנז"ל.

ולראית האמת והצדק מכתב לחזקיה'ו כתבנו וחתמנו שמותינו אנחנו צעירי הצאן פה צובה יע"א ביום ראש חודש רחמים מבורך שנת ר"ב להושי"ע לפ"ק והכל שריר ובריר ונכון וקיים:

הצעיר חיים מרדכי לבטון ס"ט. הצעיר משה בכמהר"י סתהון ס"ט. הצעיר שאול חיים עבאדי ס"ט. הצעיר רפאל שלמה נחמד ס"ט. הצעיר אברהם דיין ס"ט. הצעיר עזרא כאסכי ס"ט. הצעיר שלום כאסכי ס"ט.

“אוחילה” לפני חזרה של מוסף דר”ה ויוה”כ

מנהג בני אר”ץ בארגנטינה שהחזן אומר בקול לפני מוסף “אוחילה... בעד מפעליו” ואחריו ממשיכים הקהל: “לאדם מערכי לב ומה’ מענה לשון”⁴¹.

“לדוד מזמור” ו”יהי רצון” לפני עלינו בר”ה ויוה”כ

כתב מו”ר חכם צאדק הרארי זצ”ל⁴²: “בר”ה וביוה”כ אומרים לפני עלינו לשבח “לדוד מזמור” ויהי רצון כמו שכתוב במחזורים”. וכן מנהג ק”ק יסוד הדת יע”א⁴³.

התנהגות כללית בתפילות

פעם במוסף של ר”ה ליד החכם ע”ה היה עומד ומתפלל התוקע. והיה מתנענע הרבה בתפילה והחכם ע”ה אף שהיה באמצע שמו”ע תפס אותו בידו והוא המשיך כל התפילה בלי לנוע כלל⁴⁴. וכן היו עוד מקרים כמו זה.

כתב מו”ר חכם יצחק שחיבר ע”ה במכתב למו”א הג”ר יצחק ענתבי סקא שליט”א⁴⁵:

“לאברכנו היקר מזר”ק טהור מר יצחק ענתבי סקא הי”ו ירושת”ו- שלום וכט”ס.

היום הגיע לידי מכתבך המלא חן וכבוד ואהבת התורה והמצוה ושמחתי לשמוע ממך כי הנך הולך ומתקדם עם חבריך חניכי ישיבתנו, אני תפלה שתגדלו ותצליחו כולכם בתורת הפשט והיר”ש האמתית והטהורה ותהיו לגפן אדרת כמו אבי הסבא שלך רבי אברהם זלה”ה שהיה מגדולי חכמי ארם צובא בעיון ויר”ש ובקנאת ה’ צבאות...

בר”ה ויוה”כ פ’ הישיבה פה הקימה לה מנין מיוחד לתפילות וק”ש בזמנה בבי”ס התיכון שבקורדובא עם כל מורי הישיבה והתלהבו מאד מאד- וגם לרבות שכל בנות התיכון התפללו אתם וכמוכן במחיצה לבד, והיתה אוירה של קדושה וטהרה ומהם עשו גם תענית דבור החשוב מאד, לכפר על כמה עבירות חמורות היוצאים מהיצה”ר של הדבור במשך השנה.

⁴¹ וכן עי’ דרך אר”ץ עמ’ קטז שאומרים “אוחילה” רק לפני חזרה של מוסף דר”ה ויוה”כ. ועי’ בבית דין (חמוי) דף קלה ע”ב שהובא “אוחילה” אולם שם כתב בדיני אוחילה או’ א-ב שרק הש”ץ אומר.

⁴² במכתב ממקסיקו ד.פ. מיום ר”ח אייר תשנ”ב [שו”ת מגן שלמה טוויל סי’ עה תשע”ח עמ’ שיד או’ יז].

⁴³ וכנדפס במחזורים שהו”ל דודי היקר דוד (Duby) סתהון דבאח הי”ו.

⁴⁴ החזן אברהם כפיף הי”ו.

⁴⁵ תאריך: בערב חג האסיף התשמ”ג 1-10-82. (צילום המכתב תח”י).

ובחסדי ה' אסיים בזאת הברכה, יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל.

ד"ש בברכת מועדים לשמחה לכל הרבנים ותלמידהון.
ע"ה יצחק משה שחיבר ס"ט".

עשרת ימי תשובה⁴⁶

המלך המשפט

אם טעה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" אינו חוזר, וכן מנהג חלב⁴⁷.

תחינות שני וחמישי ועוד

בעשרת ימי תשובה ב'אנשי אמונה' (בסליחות ובשחרית) במקום "בעת צרותינו" אומרים "בעת סליחתנו" (אבל בחודש אלול לא)⁴⁸.

בעשי"ת אומרים 'אנשי אמונה' ו'תמהנו מרעות' שניהם ביום שני וביום חמישי⁴⁹.

ואחר כל אחד מה'ויעבור' אומרים "וסלחת לעוננו ולחטאנו ונחלתנו"⁵⁰. לעומת זה כתב בדרך אר"ץ⁵¹: "מנהג ארם צובה, בכל פעם שאומרים י"ג מדות' בעשרת ימי תשובה, בין בסליחות ובין בתפילה, אומרים אחרי זה פסוקים 'מי אל כמוך נושא עוון' (הרב יצחק זעפרני, ור' אליהו גינדי שליט"א)".

⁴⁶ ועי' לעיל שהובאו עוד מנהגי תפילה השייכים גם לעשי"ת.

⁴⁷ מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה [קיצור הלכות לחגים עמ' 34] וכן עי' ברועה נאמן [סי' קמה או' ז סעי' ד שהביא דברי הפוסקים ודברי הבא"ח שכךב שאינו חוזר כי קי"ל סב"ל אפי' נגד מרן, וסיים החכם: "וכן נהגו לפסוק בעי"ת אר"צ חלב" (וע"ש הע' 1132) וכן כתב החכם ע"ה בגליון ס' ליקוטי חמד (דיין) [רועה נאמן שם או' ח סעי' ה]: "נהגו לפסוק באר"ץ דאינו חוזר, כי ספר ברכות להקל אפילו נגד מרן ז"ל". וכן עי' בעלה עזרא (מתורתו של מו"ר חכם עזרא עטייה זצ"ל) [עמ' צג]: "טעה בעשי"ת ולא אמר המלך המשפט אינו חוזר אף דפסק מרן (סימן תקפ"ב סעי' א) דחוזר, משום דקיי"ל ספק ברכות להקל גם בתפילה" (הו' משו"ת שמחה לאיש).

וע"ע בסליחות הנדפס ע"י רבי משה דיין ורבי ישועה ששון מאר"ץ [ליוורנו שנת וישמע קלנו דף ד ע"א דיני עשי"ת או' ג] שהובאו דברי מרן שחוזר, וכ"כ בית אל (חמוי) [קכה ע"ב] וכן עי' ביבי"א [ח"ב סי' ח או' ד] שהביא שבכנסת ישראל ששון [דט"ו ע"ד] זכור ליצחק הררי [סי' ג ד"ה וגם וד"ה ומה] וברכת יוסף ידיד [ח"ב דף ע"א ע"א] כתבו שחוזר. ועי' דרך אר"ץ [מילואים עמ' קצא].

⁴⁸ החזן אברהם כפיף הי"ו.

⁴⁹ הג"ר יצחק טוויל שליט"א. וכן אמרו לי החזן אברהם כפיף הי"ו ד"ר נסים טוויל הי"ו והחזן ר' יהודה סאלם הי"ו אודות מנהגי ק"ק יסוד הדת יע"א.

⁵⁰ החזן אברהם כפיף הי"ו וד"ר נסים טוויל הי"ו (והבהיר החזן אברהם כפיף שבאלול לא אומרים "וסלחת" אחר

ה'ויעבור")

⁵¹ עמ' קב.

וגבי ה"ויעבור" שרגילים לומר כל ימות השנה אחר פסוק "שמע ישראל" שבסוף התחנונים י"א שהמנהג לאומרו אף בעשי"ת⁵² וי"א שהמנהג שלא לאומרו⁵³.

הוספות בתפילה

ראה רועה נאמן⁵⁴.

שבת תשובה

דרשה מהרב הגדול

כתב הג"ר יוסף שעיו זצ"ל⁵⁵ שבשבת תשובה דורש בו הרב הגדול ומעלת הבית דין מענינא דיומא ומוסר השייך לאותו זמן, וכל הקהל והרבנים באים לשמוע דרשה דסדרא, ולא לומדים כתות כתות כי אם כולם כקטון כגדול, באים לשמוע הדרשה מפי הרב דוקא.

אבינו מלכנו

כתב בדרך אר"ץ⁵⁶: "בשבת תשובה אומרים אבינו מלכנו (הרב יעקב עטייה שליט"א. וכן מנהג חלב גם היום- ומדלגים את הקטעים שנזכר בהם ענין חטא וכנ"ל בראש השנה- ר' חיים דאיה וח' אדמון כהן נ"י)⁵⁷".

⁵² החזן אברהם כפ"ף הי"ו.

⁵³ הג"ר יצחק טויל שליט"א, אסתאד' דניאל בינכר דוויך הי"ו והחזן ר' יהודה סאלם הי"ו.

⁵⁴ סי' קמה או' ז.

⁵⁵ רשימות מנהגי אר"ץ כת"י

⁵⁶ עמ' קכ.

⁵⁷ וסיים: "והוא כדעת האר"י ז"ל בשער הכוונות דף צ' ע"א וכמובא בשו"ת יחיה דעת חלק א' סימן נ"ר יעו"ש שהאריך בזה".

יום נורא⁵⁸

ליל ערב כיפור וכפרות

כתב הג"ר יוסף שעיו זצ"ל⁵⁹:

"בליל ערב יום הכיפורים יחידי סגולה עושיין תקון כרת ולומדים סדר העבודה בכל פרטיה הרמב"ם ז"ל והמפרשים, ומשניות יומא עם פירוש רבינו עבדיה מברטנורא. ובסוף הלילה שוחטים הכפרות כנהוג. ויש מקצת מן המקצת שלא נוהגין לעשות כפרות. ומחלקים הכפרות לעניים. ורוב הק"ק הולכין למקוה טהרה לטבול⁶⁰."

וסיפר לי חכם נסים לוי שליט"א⁶¹ שבחלב המנהג היה שהשוחטים היו עוברים מחצר לחצר לעשות הכפרות, והיו מסתובבים עם תרנגולים לבנים ותרנגולות לבנות, היו מקפידים שיהיו לבנים, והאנשים היו נותנים בקשיש (תשורה) לשוחטים. ושיש שאכלו את הכפרות ונתנו כסף כפרה לעניים ויש שחילקו את הכפרות עצמם לעניים.

ובקצור הלכות לחגים כתב מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה⁶²:

"נוהגים לשחוט תרנגולים ותרנגולות ל'כפרות', דהיינו פדיון על בני ביתו, ועי"ז נצולים מגזרות רעות. ומטעם זה יש לחלק את הכפרות לעניים, ועדיף לתת לעניים כסף כפי שווי הכפרות"⁶³.

⁵⁸ כך מכונה יום הכפורים אצל בני אר"ץ שבאו לארגנטינה ויסדו את ק"ק יסוד הדת יע"א בשנת תר"פ [ארכיון יסוד הדת].

וכך מכונה כמה בשו"ת מהר"א אשכנזי [סוסי יח]. וכן בכתבי מהר"ח פאלאג'י זצ"ל ("אם כן בואו ונוסיף ג"כ כל תוארי יוה"כ כידוע בספרים, איכא זמני קרא ליה יום נורא או יום מבורך או יום אחד לס' ר"ל בילקוט..."). [לוח ארז דף מט ע"א], "ובנוסח שתיקנו בסליחות יום נורא, עשה למען...". [זכירה לחיים דף יב ע"א], "כפרה. בסליחות יום נורא תקנו לומר כובש עונות...". [צדקה לחיים דף יז ע"א], "ובא הת"ח הנז' אצל מע' המינוי של הק"ק בכל יום תמיד ערב ובקר וצהרים, ואין קול ואין עונה, עד שבא יום נורא מש' שעברה ש' התרי"ז ליצירה, ועכ"ז לא קיימו דבורם...". [רוח חיים ח"ב קיד ע"א], וכן בשער ספרו כפר לחיים: "הרי זה לקט בסדר העבודה במוסף יום נורא בתוך קהל ועדה...". [ושם [דף א ע"א]: "הנה נא הואלתי דבר... קצת זכרונות ורשימות במוסף יום נורא מן הבא בידי לפי העת והזמן..."], וכן במפתחות שסידר לספרו ימצא חיים [דף פז ע"ב] ועוד). וכן עי' לג"ר חביב דוד חיים סתהון זצ"ל בשער ספרו "וידוי הגדול" (נדפס בירושלים תרנ"א): "ואנא זעירא עשיתיו ע"ס א"ב. והטוב והישר לחלקו על חמשה לחמש תפלות יום נורא. והוא כולל גם מל"ת שבזמן בהמ"ק קיים יה"ר שיבנה בב"א. כ"ד איש צעיר ח"ד חס"ה ס"ט". וכ"כ רבי דוד יוסף פרחי זצ"ל [אהבת עולם דף יא ע"ב]: "בחדש תשרי ימים נוראים לשבים. בעשור לחדש תשרי יום נורא. שהוא יוה"כ. תפלות בדמעות...". וכ"ה במחזור ליום הכפורים מנהג ספרד בקהילות קדושות קונשטאנטנינה ומדינות מזרח ומערב ואיטליא יצ"ו (נדפס בווינה תרצ"ב) [דף א]: "תיקון סגולה פארה לה תשובה אין ערב יום נורא...".

⁵⁹ ברשימות מנהגי אר"ץ כתי".

⁶⁰ משמע שהיו הולכים לטבול בלילה לפני סליחות, וכן המשך דבריו הוא "ואחר הסליחות...". (הו' בהמשך).

⁶¹ מלפנים רבה של ק"ק שערי ציון בבואנוס איירס יע"א.

⁶² עמ' 40.

⁶³ רציין לשו"ע (כוונתו לרמ"א) סי' תר"ה סעי' א כה"ח סק"ח וכ"ז ומ"ב סק"ב-ו.

ואכן החכם ע"ה היה נוהג לעשות כפרות עם תרנגול⁶⁴, השוחט ד"ר סתהון ע"ה⁶⁵ או השוחט ח' יצחק הללא ג'מל ע"ה⁶⁶ היו באים ושוחטים לו⁶⁷ (לא תמיד היה עושה בערב יום כפור לפעמים היה עושה כמה ימים קודם⁶⁸). והיה אומר שהעיקר בכפרות הוא להביא את העופות או את שוויים לעניים⁶⁹. והשוחט ח' יצחק הללא ג'מל ע"ה היה עושה כפרות לבני ביתו עם תרנגולת ואחר כך שוחטה⁷⁰.

ומו"ר חכם משה מעלי הכהן טוויל זצ"ל לא היה עושה כפרות עם תרנגול, רק היה מביא תרנגולות ערב כיפור לאכול אותם, משום שלדעתו שמנהג הכפרות בתרנגולות מביא נזק, כי הרבה פעמים באים בלילה ועייפים והשוחטים לא מרגישים ולא בודקים כמו שצריך. אבל העם היו עושים כפרות עם תרנגול (ומוצאי יוה"כ היו אוכלים אותה)⁷¹.

ואכן מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה בקצור הלכות לחגים כתב⁷²:

"הכפרות צריכות להשחט ע"י שוחט ירא שמים ומוכר ע"י הרבנות. ומי שלא מקפיד על כך אדרבה הוא עושה עון חמור בכפרות אלו"⁷³.

ערב יום כיפור

מזמור לתודה

אומרים מזמור לתודה בערב יוה"כ⁷⁴.

אחר שחרית (הליכה לבית עלמין ועוד)

כתב הג"ר יוסף שעיו זצ"ל⁷⁵:

"ואחר הסליחות ותפילת שחרית עוד חוזרין על ההתרות והמודעות, והולכין לבית עלמין ומחלקין צדקות ולומדין סדר בית

⁶⁴ ר' גבריאל סיסרו שליט"א ועוד.

⁶⁵ ר' גבריאל סיסרו שליט"א.

⁶⁶ ר' אריאל סיסרו שליט"א בשם חמיו השוחט אברהם סואה הי"ו.

⁶⁷ במשרד הרבנות או סמוך לשירותים.

⁶⁸ ר' אריאל סיסרו שליט"א (עי' מ"ב סיק תר"ה סק"ב וכה"ח סקי"ב).

⁶⁹ מר יוסף טרנג'ן הי"ו.

⁷⁰ כך סיפרה לי בתו רינה לבית מלמד תחי'.

⁷¹ כ"ז מפי בנו הג"ר יצחק טוויל שליט"א.

⁷² עמ' 40.

⁷³ וציינ לכה"ח סקי"ב-יג.

⁷⁴ חכם ע"ה בקיצור הלכות לחגים עמ' 39 בשם בא"ח וכן אמרו לי החזן אברהם כפיף הי"ו ומר מוריס ערקנג'י

הי"ו שזה המנהג.

⁷⁵ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

עלמין. וחוזרין ואוכלין מיני מתיקה בבוקר. ואחר כך עושין שלש ארבע סעודות⁷⁶.

וכן עי' בדברי הג"ר אברהם עדס שליט"א בדרך אר"ץ⁷⁷:

"בערב יום כיפור הולכים לבית הכנסת הגדול להשתטח על קברות הצדיקים אשר שם, וכן נוהגים להדליק שם נרות במערת אליהו הנביא".

עוד כתב הג"ר אברהם עדס שליט"א⁷⁸:

"מנהג בירות. בבירות הלבנון נוהגים לפקוד את קברו של מורנו הרב מרדכי עבאדי זצלה"ה, פאר חכמי ארם צובה, מ"כ בביה"ע היהודי בעיר בירות⁷⁹. שם אומרים סליחות בערב ראש השנה ובערב כיפור (שמעתי מפי ר' אליהו זיתוני יצ"ו. הלה אמר כי בנו מעליו אוהל, והוא הקבר הבולט ביותר בבית הקברות שם)".

וכן עי' מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה בקצור הלכות לחגים⁸⁰:

"בערב יום הכפורים מבקרים בבית הקברות ומתפללים שם שה' יזכנו בחיים טובים ושנה טובה. ומטעם זה יש לחלק שם מעות לעניים"⁸¹.

טבילה

כתוב במחזור ארם צובה רפ"ז: "בערב יום הכפורים נוהגים רוב ישראל לטבול". וכתב מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה בקצור הלכות לחגים⁸²: "טובלים בערב יום הכפורים לפני מנחה"⁸³. ומו"ר חכם משה מעלי הכהן טוויל זצ"ל היה הולך לטבול במקוה בערב יום הכפורים⁸⁴ (ועי' לעיל בדברי הג"ר יוסף שעיו זצ"ל). ואמר לי החזן אברהם כפיף הי"ו שאנשי מעשה היו נוהגים ללכת למקוה לפני יוה"כ.

⁷⁶ ועי' לעיל מה שכתבתי אודות התרת נדרים.

⁷⁷ עמ' קכג.

⁷⁸ גליון אר"ץ זבת חלב [גליון 14 עמ' 5].

⁷⁹ ומסופר על מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה שהרבה להשתטח על קברו.

⁸⁰ עמ' 40.

⁸¹ וציין לשו"ע (כוונתו לרמ"א) שם וכה"ח סקכ"ט. וע"ש מה שכתב החכם ע"ה שם אודות נשמות הצדיקים.

⁸² עמ' 40-41.

⁸³ וציין לשו"ע סי' תר"ו סעי' ד ומ"ב שם סקי"ח.

⁸⁴ הג"ר יצחק טוויל שליט"א.

מנחה בטלית ותפילין

כתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל⁸⁵: "ומנהגנו באר"ץ חלב יע"א להניח טלית ותפילין רש"י ור"ת במנחת [ערב] יוה"כ ואין פוצה פה ומצפצף בדבר" (וכן עי' בדברי הג"ר יוסף שעיו זצ"ל [הו' בהמשך]). וכתב מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה⁸⁶ שהמנהג להניח טלית ותפילין במנחה של ערב יוה"כ פ"פ⁸⁷. וכ"כ בדרך אר"ץ⁸⁸. ובטעם הדבר כתב החכם ע"ה⁸⁹: "ולדעתי משה שנהגו כך הוא לתת תוספת אימה ויראה ליוה"כ פ שהצבור יחרד וישוב בתשובה".

מזמורים במקום למנצח בנגינות

במנחה במקום "למנצח בנגינות" נוהגים לומר מזמור "שיר המעלות ממעמקים", ויש אומרים שהמנהג לומר מזמור "למנצח לבני קרח מזמור, רצית ה' את ארצך" ומזמור "שיר המעלות ממעמקים"⁹⁰.

ערב כפור אחר חצות (הדלקת נרות בבית הכנסת ועוד)

כתב הג"ר יוסף שעיו זצ"ל⁹¹:

"ואחר חצות הולכין לבית הכנסת הגדולה ומתפללין מנחה בטלית ותפילין בהכנעה רבה. ועוד מדליקין שמן זית בעשישיות כל אחד לפי נפשות ביתו, וחוזרין לעשות סעודת המפסקת, ורובם לובשים בגדי לבן משי⁹², וחוזרין להתפלל תפילת ערבית בבית הכנסת הגדולה ששם יש הארה גדולה".

⁸⁵ בית הכפורת דיני מנחת ערב יוה"כ או' ו דף ט ע"א

⁸⁶ יצחק ירנן סי' נד ובקיצור הלכות לחגים עמ' 41.

⁸⁷ וכ"כ בס' בכל יום אברכך עמ' 26 שמנהגם להתפלל מנחה עם טלית ותפילין.

⁸⁸ עמ' קכג ע"ש.

⁸⁹ יצחק ירנן שם.

⁹⁰ במחזור ליוה"כ (עציץ), מחזור ליום כפור שהו"ל דודי היקר דוד סתהון דבאח הי"ו הובא רק מזמור "שיר המעלות ממעמקים". לעומת זה כתר שם טוב [ח"ו עמ' 268] כתוב: "המנהג בא"י וסת"מ במנחת ערב יוה"כ אחר קדיש תתקבל לומר מזמור רצית אדני את ארצך ומזמור ממעמקים קראתיך יי" וכו"ה בבית הכפורת (ובס' בכל יום אברכך [קצין] [עמ' 26] כתב שמנהגם לומר מזמור שיר המעלות ממעמקים, ושיש נוהגים לומר מזמור למנצח לבני קרח רצית). ובשו"ת זבחי צדק החדשות ח"ג [סי' קנא עמ' רעב] כתב: "וקדיש תתקבל, ומזמור ממעמקים, ואין מנהגינו לומר מזמור רצית ה' ארצך וכו'". ועי' במחזור ארם צובה רפ"ז: "ואומרי' קדיש תתקבל ואחר כך אומרים הללויה אודה יי. ואמר רבי אלעזר וקדיש דרבנן".

⁹¹ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י

⁹² וכן עי' בכתר שם טוב [ח"ו עמ' 64-65]. ובסיפור שסיפר דוד מנג'ד על מוה"ר מרדכי לבטון זיע"א נאמר [אבותינו ספרו (רבי) ח"א עמ' 42]: "ערב יום הכפורים הגיע... הרב מרדכי לבטון לבש בגדי לבן אחרי הסעודה המפסקת כמנהגו שנה שנה, על הקומבוז הלבן לבש גלימה לבנה ארוכה שהגיעה עד קרסולי רגליו, גרבים לבנות, נעלי בד לבנות נעל לרגליו, כלו לבן כשלג צעד ר' מרדכי צעד אחרי צעד בימה וביראה מביתו לבית הכנסת". ובק"ק יסוד הדת יע"א מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה ביוה"כ היה לובש גלימה וכובע לבנים, וכן ילדי המקלה היו לובשים גלימות לבנות [מו"ר א"ה ר"ר יצחק ענתבי סקא שליט"א] וגם החזנים ח' מנחם זיאת ומר מיכאל קנדין זצ"ל לבשו בגדים לבנים [החזן יעקב דוויד הי"ו]. וכן בק"ק שערי ציון בניו יורק יע"א כך נהגו החכמים (ביניהם מו"ר חכם יעקב קצין ע"ה ומו"ר חכם ברוך בן חיים ע"ה) והחזנים (ביניהם החזן ר' רפאל אלנב ע"ה) [ר' יאיר אלנב הי"ו]. לעומת זה מסר לי חכם נסים לוי שליט"א (מלפנים רב ק"ק שערי ציון בבואנוס איירס יע"א) שהחזן והצבור לא הקפידו על בגדים לבנים, רק שהיו אנשים שהשתדלו ללבוש בגדים לבנים.

וכתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל⁹³ גבי ההדלקה שמדליקים בבית הכנסת: "ועתה נתפשט המנהג להדליק אפילו מי שאינו נשוי ואנשים ונשים בניס ובנות וכל בית ישראל השם עליהם יחיו".

וסיפר לי האסתאד' דניאל בינכר דוויך הי"ו שאפילו נשים שלא היו מקפידות על קלה כבחמורה היו באות להלדיק נרות לבית כנסת הגדול בארם צובה (ועי' לעיל מה שכתבתי בשם ס' דרך אר"ץ שהיו מדליקים נרות במערת אליהו, ולא כתב שדוקא נשים, עוד כתב שם שלאחרונה נהגו ללכת לבית הקברות).

וכתב מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה בקצור הלכות לחגים⁹⁴: "לכבוד יוה"כ מדליקים נרות בערב היום בבית הכנסת עבור בני ביתו מלבד מה שמלדיקים עבור אביו ואמו שנפטרו"⁹⁵.

וכן המנהג בק"ק יוצאי אר"ץ בארגנטינה שבאים ולביהכ"נ ומדליקים שם נרות (באולם שלפני ביהכ"נ)⁹⁶. ובעיקר ראינו לנשים שנהגו בזה⁹⁷. וי"א שגם האנשים נהגו להדליק⁹⁸. וכן שמעתי שנוהגים בני אר"ץ במקסיקו יע"א שהנשים באות לביהכ"נ ועושות התרת נדרים, כפרות, ומדליקות נרות על כל בני הבית בצד אחד, ובצד שני נרות על נשמת⁹⁹.

ועי' בדרך אר"ץ¹⁰⁰ מה שכתב אודות מנהג המלקות.

ועי' בדברי מוה"ר אברהם ענתבי זיע"א [אהל ישרים סוף שער הקדים עמ' כח במהדרו מצרין]: "... ולזה רמז שלמה בחכמתו ואמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים, ר"ל תחשוב שכל יום יהיו בגדיך לבנים, דהיינו הקיטל מלבוש המתים, ואז יכנע לבבו. וכמה חסידים ואנשי מעשה שנוהגים ללבוש הקיטל ביהכ"פ כדי לשבור לבם, ויש גם שמכניסם אותם בעודם בחיים ומניחים אותם בארגז שתחת ידם כדי לזכור תמיד את יום המיתה, ואין ספק אצלי שאם אתה למד בכל יום השער הזה במתון מובטח אני שלא תחטא אותו היום, ה' צבאות יגן עלינו שלא נמסר ביד יצרנו ותמיד יראתו על פנינו".

וכתב בדרך אר"ץ [עמ' קיד]: "נהגו בארם צובה ללבוש בגדים לבנים בימים הנוראים, כן כתב מוה"ר אברהם ענתבי זצ"ל, כרגע נעלם ממני המקור לזה אך זכורני שמצאתי כתוב כן באחד מספריו חכמה ומוסר או אהל ישרים, ומקורו בטור סוף סימן תקפ"א בשם המדרש לובשים לבנים ומתעטפים לבנים בראש השנה, אך בזמן הזה בחלב אין מקפידים ללבוש דווקא לבן ורק הרבנים ותלמידי חכמים נוהגים כן, הרב יצחק זעפרני שליט"א וח' מרדכי כבאסר". (ולא הבאתי את זה בנוגע לר"ה משום שלא ראיתי עדויות מפורשות לזה).

⁹³ בית הכפורת [דיני הדלקת הנר ביום הכפורים או' ט].

⁹⁴ עמ' 41.

⁹⁵ וציין לשו"ע (כוונתו לרמ"א) סי' תר"י סעי' ד ולכה"ח סקכ"ד וכו'.

⁹⁶ ידוע. ועי' בכתר שם טוב ח"ו עמ' 236-237.

⁹⁷ וכן סיפר לי מו"א הג"ר יצחק שליט"א, ואמר לי שזקנתו היתה הולכת, ובחזרתה היתה מביאה צמר גפן שיש בו שמן של הנרות הנ"ל ומניחה על מצח הנכדים. ושוב סיפר לי האסתאד' דניאל בינכר דוויך הי"ו שהנשים מדליקות ואחרי זה מביאות צמר גפן בלול בשמן למשוך על מצח בני המשפחה. וכן סיפר לי ידיד החזן יוסף (Josi) ששון הי"ו שבעיקר רואים שכך עושות הנשים, וזקנתו מביאה אחרי זה צמר גפן שבו שמן של הנרות הנ"ל ומניחה על מצח בני המשפחה.

⁹⁸ החזן יעקב דוויך הי"ו. ור' עזרא שעיו שליט"א מסר לי בשם מר חיים שעיו הי"ו שבחלב היו באים כולם להדליק נרות בבית הכנסת, אנשים נשים וטף.

⁹⁹ אברהם כרדי-דבאח הי"ו.

¹⁰⁰ עמ' קכג.

ושו"ר בס' אבותינו ספרו¹⁰¹ סיפור מדוד מנג'ד שבין הדברים כתוב:

"נהוג היה בעיר חלב שבכל ערב יום הכפורים נוהרים יהודים לבית הדין לקבל מלקות בכדי להכנס ליום הכפורים טהור ונקי. בין חברי בית הדין שהיו מלקים נמנה ר' יעקב לופס, יהודי תלמיד חכם, הדור פנים, זקן ארוך לו, איש תם ויושב אוהלים. הוא ישב בשעות הצהרים בערב יום הכפורים והלקה לכל דורש 39 מלקות, באמרו 'והוא רחום יכפר עון', ולבסוף היה מברך את הלוקה בחתימה טובה ובשנה טובה".

סעודת המפסקת

כתב בדרך אר"ץ בשם הג"ר יצחק טוויל שליט"א¹⁰²: "בסעודת המפסקת בערב כיפור אין מקפידים לאכול לחם, וגם אם אוכלים לחם לא מקפידים להקביל את פרוסת המוציא בסוכר".

הדלקת נרות בערב יום כיפור

כתב מו"ר חכם יצחק שחיבר ע"ה בקצור הלכות לחגים¹⁰³: "האשה מדליקה נרות לפני השקיעה בלי ברכה"¹⁰⁴. וכ"כ בדרך אר"ץ¹⁰⁵ בשם סדור קול יעקב שמנהג ארם צובה שלא לברך על הדלקת נרות של יום הכפורים. עוד כתב שם: "ושמעתי מפי הרב יצחק זעפראני שליט"א כי בזמנו בחלב חלק מהצבור לא הדליקו כלל נרות בערב כפור, וגם אלה שהדליקו לא ברכו על ההדלקה. והיום בחלב רובם אינם מלדיקים בבית כלל¹⁰⁶, אלא מדליקים בבית הכנסת, ר' יעקב ג'ק ששון וחיים דאיה נ"י".

וכך מנהג יוצאי אר"ץ בבואנוס איירס ובניו יורק יע"א שנשים לא מברכות על הדלקת הנרות של יוה"כ¹⁰⁷.

¹⁰¹ (רבי) ח"א עמ' 37.

¹⁰² עמ' קכד.

¹⁰³ עמ' 41.

¹⁰⁴ וציין לשו"ע סי' תר"י סעי' י. וע"ע בחזור"ע [עמ' רנו-רנט] עכ"פ מאחר שמנהגנו שלא לברך א"כ נראה דלדין יודה שאין לברך.

עוד העיר שם החכם ע"ה שאחרי ההדלקה חל עליהן קדושת יוה"כ ואסור להן לאכול לשתות לעשות מלאכה וכו' (וציין לבא"ח ש"א וילך סעי' ט וכה"ח סי' תר"י סק"ט).

¹⁰⁵ עמ' קכד.

¹⁰⁶ וכן מסר לי ר' עזרא שעיו שליט"א בשם מר חיים שעיו הי"ו.

¹⁰⁷ כך מנהג יוצאי אר"ץ בארגנטינה כמו שכתוב במחזור ליוה"כ שהו"ל דודי היקר דוד סתהון דבאח הי"ו (מש"כ שם שזה כתוב ביצחק ירנן זה ט"ס ונדצ"ל קצור הלכות לחגים). וכך היה נוהג מו"ז דון שאול סתהון דבאח זיע"א להזהיר את אשתו שתדליק בלי ברכה [א. צפצ"ייה הי"ו]. וכן מנהג יוצאי אר"ץ בניו יורק [כך מסרו לי יוסף מוצירי ומשה ערקנג'י הי"ו].

ואם חל יום כפור בשבת יש בזה מחלוקת האם מברכים "להדליק נר של שבת" די"א דאף בכה"ג אינו מברך¹⁰⁸. וכתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל¹⁰⁹: "אביע אומר בענין הברכה על הנר בעיוה"כ בחלקות תשי"ת למו בין הפוסקים וקימ"ן ספק ברכות להקל... דאפילו חל בשבת יש אומרים שלא לברך... העלתי דלא יברך וכן עיקר"¹¹⁰. ובנוגע למנהגנו י"א שמנהגנו שלא לברך¹¹¹.

כתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל¹¹²:

"יחד האיש והאשה ראויים להתפלל להשם יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת או של יו"ט, ובפרט ליל הנורא הזה טוב ונכון שיתפללו לאל יתברך שמו בבנים זכרים ת"ח זר"ק ומאירים בתורה. כי המצוה והתפלה נשמעת בעת עשיית המצוה".

דיני יום כיפור

איסור נעילת הסנדל

כתב מו"ז מוה"ר יוסף סתהון זצ"ל¹¹³:

"ומקרוב נמצאו המונים שהם נועלים מנעל של עור ביוה"כ ויש למונעם ולהודיעם את אסורו דאיכא מ"ד דהוא דאורייתא, לכן לא ינעלו אלא נעלים של בגד והם מצויים וקל דמיהם ושומר נפשו יזהר בכולם אשריו ואשרי חלקו".

בית הכנסת

כתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל¹¹⁴:

"בארצנו אר"ץ חלב היה המנהג להציע (בביהכ"נ) כל הפרוכיות ומצעות משי ורקמה נחמדים למראה, והן בעתה חדשים מקרוב באו ונתחכמו לבטל המנהג, כן שמעתי באומרים לי, ואם אמת הדבר לא נכון לעשות כן".

¹⁰⁸ ע"י ב"י [סי' תר"י] בדברי המרדכי בשם ספר המצות (והאגור [סי' תקכז] העתיק דברי המרדכי). וכ"כ המקובל רבינו מנחם ריקאנטי [סי' קסד]: "יוה"כ שחל להיות בשבת אין נשים מברכות בנר אלא מדליקות בלא ברכה" (האגור ומהר"ם ריקאנטי הו' בהלכה ברורה [סי' רס"ג בבירוה"ל סקע"ג]). וע"י בחזו"ע [עמ' רנז] בשם שו"ת הרדב"ז [ח"ג סי' תעו] וע"י בחזו"ע [עמ' רנו-רנט].

¹⁰⁹ בית הכפורת [דיני ברכת הדלקת הנר בעיוה"כ או' א]. האיירני בזה משה ערקנג"י הי"ו.

¹¹⁰ וכ"כ בהמשך [או' ג] שאין לברך אפילו חל בשבת.

¹¹¹ האסתאד' דניאל בינכר דוויך הי"ו. ע"ע במחזור שהו"ל דודי היקר דוד סתהון דבאח הי"ו שכתוב לברך "להדליק נר של שבת".

¹¹² בית הכפורת [דיני הדלקת הנר או' א].

¹¹³ יעלה הד"ס עמ' שיח.

¹¹⁴ בית הכפורת דיני הדלקת הנר ביוה"כ או' ב דף כב ע"ב

סדר ליל יום הכפורים

יום הכפורים שחל בשבת

כתב הג"ר יוסף שעיו זצ"ל¹¹⁵: "אם חל יום הכיפורים בשבת קדש אומרים 'מזמור לדוד הבו' ו'לכה¹¹⁶ דודי' ו'מזמור שיר ליום השבת' ו'כל ישראל' ו'רבי חנניה וכו' וקדיש דרבנן, ואין אומרים 'במה מדליקין'". וכן מנהג ק"ק יוצאי אר"ץ בבואנוס איירס¹¹⁷.

לך אלי, שמע קולי, פתיחת ההיכל, הוצאת ספרי התורה כל נדרי והשכבות

כתב הג"ר יוסף שעיו זצ"ל¹¹⁸:

"ואומרים וידוי 'לך אלי תשוקתי' בדמע לב, ואחר כך עומד הש"ץ ואומר 'יביאוני לגן עדנך וכו'' בהרגש גדול, וממשיך¹¹⁹ "שמע קולי אשר וכו'". ואחר כך מוכרים פתיחת ההיכל והגבהת הספרים. ומי שזכה בפתיחה פותחו ויוצא הארה גדולה מרב האורות שבו, ונכנס להיכל ומוציא הספר תורה ומוסרם למי שזכה בהגבהת ספר תורה הראשון ומראה לק"ק עניינא דיומא, ועד"ז נותן כל ספר תורה למי שזכה, והם שבעה ספרי תורה.

אחר כך עושה החזן השכבות לרבני העיר ודייניה, מתחיל ממהרש"ל ועד מוה"ר ועט"ר אברהם ענתבי צוק"ל וכל רבנים המפורסמים בכל התקופות ועד זמננו גאוני ורבני אר"ץ זיע"א. ואחר כך עושים לקרובי הזוכים במצות, ולבסוף עושים השכבה להיחיד מדורות האדון הרב שלמה משנפך הלוי ז"ל בשביל גזרה שהיה מימי קדם בערב יום הכיפורים והשתדל וביטלה.

ואחר כך מתחיל ראש החזנים והק"ק 'אתה הראת', ומגביה הספר תורה מי שזכה בספר ראשון ומראה לעם ואומרים 'וזאת התורה וגו'', ואומר הש"ץ 'מזמור חנני אלהים כחסדך' בדמעות בקול רם ואחריו הק"ק עד גמר, כסדר ראש השנה.

ואחר כך רב אחד מהרבנים ממשפחת בית הדיין, יען כי חזקה להם מימי קדם, הגדול שבהם, אומר 'בישיבה של מעלה' לבדו. ותופס ספר תורה הראשון ומתחיל 'כל נדרי' והקהל גומרים עד 'ונסלח', הרב חוזר לבד 'נדרנא לא נדרי' עד הסוף, ומתחיל כל נדרי פעם

¹¹⁵ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י

¹¹⁶ כתוב 'לך' אבל נדצ"ל כמוש"כ

¹¹⁷ וכ"ה במחזור ליוה"כ שהו"ל דודי היקר דוד סתהון דבאח הי"ו.

¹¹⁸ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י

¹¹⁹ אולי צ"ל וממשיכים.

שניה, והק"ק אומרים כנ"ל. ועוד פעם שלישיית כנזכר בלשון עבר, ופעם רביעית חוזר הרב לבדו בלשון עתיד עד כי לכל העם בשגגה.

ואוחזו הספר תורה ואומר 'ברשות מו"ר' ומברך שהחיינו וגו', ואחר כך אומר 'הנותן תשועה למלכים וכו''. ואחר כל 'מי שברך' לקהל, ואומר 'המלך דוד והמלך שלמה הוא יברך את כל הק"ק הזה וגו'', ומחזירין הספר תורה להיכל הקודש ועוזבים אותו פתוח עד גמר התפילה".

גבי פיוט "שמע קולי" יש שלא נוהגים בזה¹²⁰, ובק"ק יסוד הדת יע"א נוהגים בזה.

ועי' לעיל שנהגו לעשות השכבה ב"ה וביוה"כ לבני משפחת אלטראס.

מספר הספרים שמוציאים מהיכל

ליל כיפור ב"כל נדרי" י"א דמוציאין כל הספרי תורה¹²¹ וי"א דמוציאין ז' ספרי תורה¹²².

נוסח כל נדרי

כתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל¹²³ וז"ל: "בנוסח כל נדרי אומרים: 'מיום הכפורים הזה עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה'. מרדכי. וכן היה נוהג הכנה"ג. וכתב הרב יעב"ץ דמנהגו לכפול הנוסחא ולומר: 'די נדרנא ודי ננדר, די אשתבענא ודי נשתבע. מיוה"כ שעבר עד יוה"כ הזה, ומיוה"כ הזה עד יוה"כ שבא עלינו לשלום'. ועיין להרדב"ז דקיים הנוסחא הלזה. ויש מי שמגמגם בו ... וכדי לצאת ידי כל הדעות נכון הדבר ללכת בעקבות האיש אדוני האר"ץ חל"ב, הגאון הגדול הנאמר באברהם ענתבי זצוק"ל וזיע"א בעל המחבר 'יושב אהלים', הוא היה אומר שלש פעמים 'כל נדרי' בנוסח זה, דהיינו: 'די נדרנא, ודי אשתבענא וכו', מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה'. ובפעם רביעית היה אומר: 'די נדרנא ודי ננדר, די אשתבענא ודי נתשבע וכו' מיום הכפורים הזה עד יום הכפורים שיבא עלינו לשלום

¹²⁰ ק"ק שערי ציון בבואנוס איירס יע"א, ובק"ק יוצאי אר"ץ בניו יורק (יוסף מוצירי, ואמר לי שלא נמצא ברשימות של חכם משה אשקר זצ"ל, ושלא נשמע הפיוט הזה בבתי כנסיות של החלבים בניו יורק, וגם במנין של ימים נוראים של חכם אברהם זעפראני זצ"ל לא אמרו אותו).

¹²¹ האסתאד' דניאל בינכר דוויך הי"ו ועי' בבית הכפורת דיני הוצאת ס"ת בליל כפור או' א דף לד ע"ב וז"ל "בענין הוצאת ס"ת בלילה הזאת רבו מנהגים: יש נוהגים להוציא ספר אחד, ויש נוהגין להוציא שלשה, ויש נוהגין להוציא שבעה, ויש נוהגין להוציא כל ספרי תורה שבהיכל. וכל אחד ועמו ונימוקו עמו, וכל מנהג יש להם על מה שיסמוכו" ועי' בהמשך או' ה' דיש נוהגין להוציא עשרה וע"ש או' ב-ז דכתב טעם לכל מנהג

¹²² הג"ר יוסף שעיו זצ"ל ברשימותיו למנהגי אר"ץ הו' לעיל

¹²³ בית הכפורת דיני "כל נדרי" או' כא דף מב ע"ב

וכו'. נאמר השני נוסחאות לפניך קורא נעים, עיניך תחזינה מישרים" (ועי' לעיל בדברי הג"ר יוסף שעיו זצ"ל).

ברכת שהחיינו

כתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל¹²⁴: "יש מקומות שמוכרים ברכת 'שהחיינו', ומי שקונה מברך. ובארצנו אר"ץ חלב לק"ק ספרדים הפראנקוס מברך הש"ץ האומר 'כל נדרי', ובק"ק מסתערבים מברך מי שקנה ספר ראשון, דהיינו ספר 'כל נדרי'".

והוא רחום

מנהג אר"ץ היה לומר והוא רחום בליל יום כיפור¹²⁵.

אחרי ערבית (תפילה בהיכל ופיוט בן אדמה)

כתב הג"ר יוסף שעיו זצ"ל¹²⁶:

"ויש ז' היכלות בבית הכנסת הגדולה והם חדרים בינונים, כל אחד יש בו מכ' עד ל' ספרי תורה, והם גבוהים ומהודרים ומעוגלים כמו אגן הסהר, ויש היכל א' סתום, והיכל א' מניחים בו ספרי תורה הישנים הפסולים.

ואחר התפלה נכנסים הקהל יחפים להיכלות הקודש ומנשקים בהם הספר תורה להביע תחינתם ומבוקשם לפני האל יתברך ויתעלה, כל אחד מה שנחוץ לו ויוצאים.

ואומרים פיוט 'בן אדמה וכו'' לרבי אברהם בן עזרא בכנופיא גדולה. ויש מן הק"ק נשאים בבית הכנסת ולומדים כל הלילה, ויש חוזרים לביתם."

¹²⁴ בית הכפורת דיני ברכת שהחיינו או' ה דף מה ע"ב

¹²⁵ כ"כ הג"ר יוסף שעיו זצ"ל ברשימות מנהגי אר"ץ וז"ל: "מנהג ק"ק מסתערבים אומר הש"ץ קדיש והוא רחום וברכו, ומנהג הספרדים אין אומרים קדיש רק מתחילין והוא רחום וברכו" והו' בקצרה בשו"ת מחקרי אר"ץ ח"ה סי' קיב וכ"כ במנהגי המוסתערבים שבסו"ס הולך תמים ופועל צדק עמ' קלח וז"ל "ונוהגים בקהל קדוש מסתערבים לומר קדיש לפני תפלת ערבית אבל בשאר הקהלות מתחילים והוא רחום וברכו ומתפללין ערבית" ועי' בבית הכפורת סדר ודיני תפילת ערבית או' י דף מח ע"א דכ': "דיבר בקדשו רשב"י הקדוש בסוד ושבח ותהלת "והוא רחום", שמגנא ומצלא מכל פגעים ומרעין בישין. ובלילה מתחיל הש"ץ "והוא רחום יכפר עון" וכו' בכוונה עצומה. ואין אומרים קדיש כיון שאין אומרים מזמורים כבשאר הלילות, לכן אין אומרים קדיש. שיירי הכנה"ג. ועיין בסמוך. "ובאו"י כתב "ומתחילין "והוא רחום". הגם שאין אומרים "והוא רחום" בשבת ויו"ט, יוה"כ שאני שהשעה צריכה לכך, שיכפר עון ולא ישחית. הרב סדר היום, והחמ"י. "ועי' בדף מח ע"ב דר' הוזכר פסוק "והוא רחום וכו'" ותו לא הוזכרו שאר הפסוקים
¹²⁶ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

כתר מלכות באשמורת הבקר

כתב הג"ר יוסף שעיו זצ"ל¹²⁷: "ובאשמורת הבוקר כל אחד קורא כתר מלכות לרשב"ג, ומדלגים קטעים ממנה, ואחר הנץ החמה מתחילין להתפלל לשחרית".

ברוך שם, כבוד מלכותו לעולם ועד

ביום כיפור פסוק ברוך שם שבסליחות אומרים בניגון "ברוך שם" ומאריך ב"שם" ומסיים "כבוד מלכותו לעולם ועד". אבל בק"ש ובסדר העבודה שם אומרים הכל ביחד¹²⁸.

וכן אמר לי הג"ר יצחק טוויל שליט"א שבחלב תמיד אמרו "ברוך שם" ושוב אומרים "כבוד מלכותו לעולם ועד". ושכן היה אומר אביו חכם משה טוויל זצ"ל. ורק כשהגענו לישראל למדנו שאומרים "ברוך, שם כבוד...".

ועי' לג"ר משה חדיד שליט"א מש"כ¹²⁹ בביאור הא דאומרים "ברוך שם, כבוד מלכותו, לעולם ועד" ולא אומרים "ברוך, שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ודפח"ח.

ברכת שעשה לי כל צרכי

לא אומרים ביוה"כ ברכת 'שעשה לי כל צרכי'¹³⁰.

סדר תפלת שחרית

"וביום אומרים פיוט קודם 'ברוך שאמר'" [הג"ר יוסף שעיו זצ"ל¹³¹].

מזמור לתודה אמר החכם שחיבר ע"ה שלא אומרים אותו ביום כיפור¹³² אולם י"א שכן אומרים אותו א"כ חל בשבת¹³³.

כתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל¹³⁴: ניגונים תפילת יום הכפורים, מה שנוהגים בארצנו אר"ץ חל"ב: נשמת. 'אלהים אלי אתה'. קדיש. 'נצוצים נקבצים'. שמחים בצאתם. 'לך אלי' או 'אליכם קהל עדה וישראל'. ממצרים. 'ירחיק נדוד'. נקדישך. 'יה שמע', 'חזקו וגילו'.

¹²⁷ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

¹²⁸ החזן אברהם כפיף הי"ו.

¹²⁹ מערכי לב סי' ל.

¹³⁰ תפלת החדש [דיני ברכות של שחר או' יד], כונות פרטיות [סו ע"ב] וכ"כ החכם שחיבר ע"ה [קיצור הלכות החגים עמ' 43]. וכן לא הובאה במחזור ליוה"כ (עציץ). ועי' בבית הכפורת מש"כ בזה.

¹³¹ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

¹³² ד"ר נסים טוויל הי"ו וכ"כ בשו"ת זבחי צדק החדשות ח"ג סי' קנא עמ' ערה וע"ש בסי' קנז עמ' רפג.

¹³³ החזן אברהם כפיף הי"ו.

¹³⁴ בית הכפורת דיני נשמת או' ג.

כתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל¹³⁵: "הנכון הוא לומר פיוט 'שנאנים' קודם 'נשמת' אחר השירה, וכן נוהגים בארצנו אר"ץ חל"ב"¹³⁶.

"וכשמגיעין ל"כי לה' המלוכה" עומד הרב ומתחיל, וב' חזנים עומדים אחד מימין וא' משמאל להוסיף הדר ואימה ולעזרו, והקהל נמשכים אחריהם תיבה בתיבה מתוך הספר, ומנגנים 'נשמת' בקול תחנה וכן 'שועת' ו'אל ההודאות' וקדיש ואומרים 'שמע' ו'ברוך שם וכו'' יחד בקול רם, וכשמגיע לברכת 'מחיה המתים' העוזרים אומרים הפיוטים והש"ץ שותק, וכשמסיימים מתחיל הרב נקדישך בניגון והק"ק אחריו, וכשמגיע ל'קדוש' כל הקהל מאזינים לקול הש"ץ ועונים עמו 'קדוש' כפי גובה קולו של הש"ץ, וברכת כהנים מנגנים אותה ג"כ ומסיים החזרה" [הג"ר יוסף שעיו זצ"ל¹³⁷].

הוצאת ספר תורה

י"א שאמרו י"ג מידות בר"ה ויוה"כ בהוצאת ס"ת ו'לעולם ה'... אבל בשאר י"ט לא אמרו¹³⁸ ויש אומרים שאף ביוה"כ לא אומרים י"ג מידות רק אומרים פסוק 'לעולם ה'...'¹³⁹.

"חנני אלהים כחסדך... בניגון, פעם היינו אומרים אותו בהוצאת ס"ת של שחרית"¹⁴⁰.

פיוט "בני אהרן"

כתב הג"ר אברהם חמוי זצ"ל¹⁴¹: "בארצנו ארץ חל"ב החזן יאמר הקינה הזאת, וכל העם חרוד יחרדו ובוכים בדמעות שלישי, וזה נוסחה: אלכם קהל עדה וישראל... אל הכהנים בני אהרן..."¹⁴².

מוסף

ובכן נקדישך מלך

"ובענין 'ובכן נקדישך מלך' בחלב היה המנהג שרק הסומך העומד על יד הש"צ - ולא הש"צ - והקהל ביחד היו אומרים אותו, כנראה שמחשיבים את

¹³⁵ בית הכפורת [לפני ברכת "יוצר אור" של שחרית של יום כיפור].

¹³⁶ וע"ע לעיל בדברי הג"ר יוסף שעיו זצ"ל דכתב שאומרים הפיוטים לפני 'ברוך שאמר'.

¹³⁷ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

¹³⁸ החזן אברהם כפיף הי"ו וכן כתב בס' בכל יום אברכך עמ' 30 שאומרים י"ג מידות ולעולם ה'. וגבי שאר ימים טובים ע"י בס' בכל יום אברכך עמ' 39 שכתב גבי יו"ט של סוכות שאומרים י"ג מידות.

¹³⁹ כ"כ בדרך אר"ץ [עמ' קכט] שאומרים פסוק "לעולם ה'..." [בשם ח' מרדכי כבאסו ונסים זעפרני נ"י] אבל י"ג מידות לא אומרים [בשם ח' אדמון כהן נ"י] וע"י לעיל מה שכתבתי גבי ראש השנה.

¹⁴⁰ החזן אברהם כפיף הי"ו.

¹⁴¹ בית הכפורת דיני עלית כהן או' יג.

¹⁴² יש קונטרס הנקרא 'מחי ומסי' שנכתב ע"י ר' משה חי עסיס והוא פירוש ארוך וקצר על הפיוט (מהדר) שניה ג' (תשרי תשע"ה בת ים).

זה שלא מענין העמידה ואולי יהיה כהפסק בתפלת ש"צ, וזה המנהג הוא קדום מימים ימימה. אך המחזוריים שהדפיסום מחדש אנשי הקהלה החלבית בניו-יורק השמיטום לגמרי, וברור שעשו זה מאהבת הקצור, ולא מטעם אחר, ופה נהגנו אנחנו לומר רק הקטע הקצר האחרון מהנ"ל "יראה לובשים וכו'" והקהל עונים והש"צ שותק"¹⁴³.

"ובתפלת מוסף¹⁴⁴ גם כן עושים כסדר הזה¹⁴⁵, ומאריכין ב'איה', ו'שמע ישראל' אומרים יחד בקול אחד. וסדר העבודה הש"ץ קורא לבדו וק"ק מאזינים לדבריו מלה במלה, וכשגומר אומרים הקהל 'אשרי עין ראתה כל אלה. וגומרים התפלה אחר חצות היום, ומחכים קרוב לשעה ולפעמים רק חצי שעה, ומתחילין מנחה" [הג"ר יוסף שעיו זצ"ל¹⁴⁶].

צדקתך במנחה ביוה"כ שחל בשבת

ביוה"כ שחל בשבת אומרים רק "צדקתך" ולא "יהי שם"¹⁴⁷.

נעילה וסיום היום

"ותפלת הנעילה שעה קודם השקיעה, ושליח ציבור הוא הרב לבדו, וקודם נעילה אומרים 'עת שערי רצון' והקהל מתחילין 'אל נורא עלילה וגו'', וחוזר הרב 'תזכו לשנים רבות' ו'אשרי' ו'חון תחון', ופותרין ההיכל עד אחר החזרה. והתקיעה אחר צאת הכוכבים, ואחר כך מתחילין ערבית מילה במילה בשמחה, ומבדילין ומברכין על הלבנה¹⁴⁸. והקטנים מקבלים ברכת הגדולים, וכולם מקבלים ברכת הרב. והולכין לביתם שמחים וטובי לב לחיים טובים ולשלום, ומברכין איש את רעהו ואת קרובו 'תזכו לשנים רבות נעימות וטובות הבנים עם האבות בשמחה ובצהלה לחיים טובים וארוכים ושלום אמן'" [הג"ר יוסף שעיו זצ"ל¹⁴⁹].

¹⁴³ יצחק ירנן סי' מז.

¹⁴⁴ כתוב 'במוסף' ונדצ"ל כמוש"כ.

¹⁴⁵ חוזר על מה שהבאנו לעיל משמו גבי שחרית ע"ש.

¹⁴⁶ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י.

¹⁴⁷ החזון אברהם כפיף הי"ו וכ"כ בס' בכל יום אברכך עמ' 30.

¹⁴⁸ וכ"כ ברשימת מנהגי אר"ץ ממוה"ר שלמה (סלים) זעפראני זצ"ל [בסור"ס הולך תמים ופועל צדק (דיין) עמ' קלח]: "ואחר תפלת ערבית נוהגים לברך ברכת הלבנה בשמחה והולכים לבתיהם לשלום" וכן פסק בקיצור הלכות לחגים

עמ' 46 ועי' דרך אר"ץ עמ' קלג ועמ' ר

¹⁴⁹ ברשימות מנהגי אר"ץ כת"י

מתוך ספר

מעגלי אר"ץ

על מנהגי ארם צובה במעגל השנה והחיים (הנמצא בשלבי עריכה)

ירושלים עיה"ק אלול תש"פ

כל הזכויות שמורות למכון

"מעגלי אר"ץ"

להערות והארות להרשמה לרשימת תפוצה:

shelosacca@gmail.com